

Uit: *Lessen in Leiderschap – Inzichten uit de Tora*
Verschijnt in november 2026

Beresjiet – Genesis 1:1–6:9

Verantwoordelijkheid nemen

Als leiderschap de oplossing is, wat is dan het probleem? De Tora is hierover heel duidelijk. Het is een gebrek aan verantwoordelijkheid.

De eerste hoofdstukken van Genesis richten zich op twee verhalen: het eerste gaat over Adam en Eva; het tweede over Kaïn en Abel. Beide gaan over een specifiek soort falen.

Ten eerste, Adam en Eva. Zoals we weten, zondigen ze. Vol schaamte verbergen ze zich, om erachter te komen dat je je voor God niet kunt verbergen:

Maar de HEER God riep de mens: 'Waar ben je?' Hij antwoordde: 'Ik hoorde U in de tuin en werd bang omdat ik naakt ben; daarom verborg ik me.' 'Wie heeft je verteld dat je naakt bent? Heb je soms gegeten van de boom waarvan Ik je verboden had te eten?' De mens antwoordde: 'De vrouw die U mij hebt gegeven om mij terzijde te staan, gaf mij vruchten van de boom en toen heb ik ervan gegeten. 'Waarom heb je dat gedaan?' vroeg de HEER God aan de vrouw. En zij antwoordde: 'De slang heeft me misleid en toen heb ik ervan gegeten.' (Genesis 3:9-13)

Beiden beweren stellig dat het niet hun schuld was. Adam geeft de vrouw de schuld. De vrouw geeft de slang de schuld. Het gevolg is dat beiden worden gestraft en verbannen uit Eden. Adam en Eva ontkennen hun *persoonlijke verantwoordelijkheid*. Ze zeggen in feite: 'Ik was het niet.'

Het tweede verhaal is tragischer. Dit eerste geval van rivaliteit tussen broers en zussen in de Tora loopt uit op de eerste moord:

Kaïn zei tegen zijn broer Abel: 'Laten we het veld in gaan.' Toen ze daar waren, viel hij zijn broer aan en sloeg hem dood. Toen vroeg de HEER: 'Waar is Abel, je broer?' 'Dat weet ik niet,' antwoordde Kaïn. 'Moet ik soms waken over mijn broer?' 'Wat heb je gedaan?' zei de HEER. 'Hoor toch hoe het bloed van je broer uit de aarde naar Mij schreeuwt.' (Genesis 4:8-10)

Kaïn ontkent zijn persoonlijke verantwoordelijkheid niet. Hij zegt niet: 'Ik was het niet' of 'Het was niet mijn schuld.' Hij ontkent *morele verantwoordelijkheid*. In feite vraagt hij zich af waarom hij zich zou moeten bekommeren om het welzijn van iemand anders dan zichzelf. Waarom zouden we niet doen wat we willen als we de macht hebben om dat te doen? In Plato's *Politeia* betoogt Glaucon dat rechtvaardigheid alles is wat in het belang is van de sterkere partij. 'Might makes right' – macht bepaalt wat recht is. Als het leven een darwinistische overlevingsstrijd is, waarom zouden we ons dan inhouden? Waarom zouden we ons laten beperken door anderen als we machtiger zijn dan zij? Als de natuur geen moraal kent, dan ben ik alleen verantwoording verschuldigd aan mezelf. Dat is de stem van Kaïn door de eeuwen heen.

Deze twee verhalen zijn niet *zomaar* verhalen. Ze staan aan het begin van het verhaal over de mensheid dat de Tora vertelt, een beschrijving van het falen van de mens om *verantwoordelijkheid te nemen*, eerst persoonlijk en daarna moreel – en leiderschap is daarop het antwoord.

Er staat een fascinerende zin in het verhaal van Mozes' vroege jaren. Hij groeit op, gaat naar zijn volk, de Israëlieten, en ziet hoe ze zwoegen als slaven. Mozes ziet hoe een van hen door een Egyptische opzichter wordt geslagen. Dan zegt de tekst: 'Hij keek om zich heen en zag dat er niemand in de buurt was [*vajar ki een isj*; letterlijk: 'hij zag dat er niemand was']' (Exodus 2:12). Het is moeilijk om dit letterlijk te nemen. Een bouwplaats is geen afgesloten ruimte. Er moeten veel getuigen zijn geweest. Nog geen twee verzen later ontdekken we dat er Israëlieten waren die precies wisten wat hij had gedaan. Daarom betekent de zin vrijwel zeker: 'Hij keek om zich heen en zag dat niemand anders bereid was in te grijpen.'

Als dit zo is, dan hebben we hier het eerste voorbeeld van een verschijnsel dat bekend is geworden als het 'Genovese-syndroom' of 'omstandereffect',¹ genoemd naar een voorval waarbij een vrouw in

¹ Martin Gansberg, 'Thirty-Eight Who Saw Murder Didn't Call the Police', *New York Times*, 27 maart 1964.

New York werd aangevallen in het bijzijn van een groot aantal mensen die wisten dat ze werd aangevallen, maar haar niet te hulp schoten.

Sociale wetenschappers hebben veel experimenten gedaan om uit te vinden wat er in dergelijke situaties precies gebeurt. Sommigen beweren dat de aanwezigheid van andere omstanders van invloed is op hoe mensen interpreteren wat er aan de hand is. Omdat niemand te hulp schiet, concluderen ze dat er geen sprake is van een noodsituatie. Anderen daarentegen beweren dat de belangrijkste factor de *spreiding van verantwoordelijkheid* is. Omdat er veel mensen aanwezig zijn, gaat men ervan uit dat er vast wel iemand anders is die zal ingrijpen. Dat lijkt de juiste uitleg te zijn van wat er gebeurde in deze situatie bij Mozes. Niemand anders was bereid om te hulp te schieten. Wie had dat überhaupt moeten doen? De Egyptenaren waren slavenhouders. Waarom zouden ze het risico nemen om een Israëliet te redden? En de Israëlieten waren slaven. Waarom zouden ze een van hun volksgenoten te hulp schieten als ze daarmee hun eigen leven in gevaar brachten?

Er was een Mozes voor nodig om in te grijpen. Juist dat is wat iemand tot een leider maakt. Een leider is iemand die verantwoordelijkheid neemt. Leiderschap ontstaat als we actief handelen en niet passief blijven, als we niet wachten tot iemand anders in actie komt, want misschien is er niemand anders – tenminste niet hier, niet nu. Wanneer er nare dingen gebeuren, kijken sommige mensen de andere kant op. Sommigen wachten tot anderen iets doen. Sommigen geven anderen de schuld dat ze niets doen. En sommigen klagen gewoon. Maar er zijn mensen die zeggen: 'Als er dingen fout gaan, laat me dan een van de eersten zijn om in te grijpen.' Dat zijn de leiders. Dat zijn degenen die tijdens hun leven een verschil maken. Dat zijn degenen die die onze wereld beter maken.

Veel van de grote religies en beschavingen zijn gebaseerd op acceptatie. Als er geweld, lijden, armoede en pijn in de wereld is, dan is dat hoe de wereld is. Of dat is de wil van God. Of dat is de aard van de natuur zelf. Alles zal goed komen in de komende wereld.²

Het jodendom was en blijft de grote protestreligie van de wereld. De helden van het geloof accepteerden niet; ze protesteerden. Ze waren bereid om de confrontatie aan te gaan met God zelf. Abraham zei: 'Hij die rechter is over de hele aarde moet toch rechtvaardig handelen?'

² Noot van de vertalers: 'the World to Come' – de *olam haba* – is in deze uitgave vertaald als 'de komende wereld'. In de joodse traditie verwijst *olam haba* naar de messiaanse tijd, de wereld die komt na *olam haze* ('deze wereld'). Meer hierover in het essay bij parasja *Nitsavim*, getiteld 'De dood overwinnen'.

(Genesis 18:25). Mozes zei: 'Heer, waarom behandelt U dit volk zo slecht?' (Exodus 5:22). Jeremia zei: 'Hoe verantwoordt U dat boosdoeners in voorspoed leven?' (Jeremia 12:1). Dat is hoe God wil dat wij reageren. *Het jodendom is Gods oproep tot menselijke verantwoordelijkheid.* Het hoogste wat we kunnen bereiken is Gods partner te worden in het scheppingswerk.

Na de zonde van Adam en Eva riep God: 'Waar zijn jullie?' Zoals rabbijn Shneur Zalman van Liadi, de eerste Lubavitcher Rebbe, opmerkte, was deze oproep niet alleen gericht tot de eerste mensen.³ De echo ervan is te horen in elke generatie. God gaf ons vrijheid, maar met vrijheid komt verantwoordelijkheid. God leert ons wat we moeten doen, maar Hij doet het niet voor ons. Op zeldzame uitzonderingen na grijpt God niet in de geschiedenis in. Hij handelt *door* ons, niet *voor* ons. Zijn stem zegt ons, net zoals Hij tegen Kaïn zei voordat die zijn misdaad beging, dat we het kwaad in onszelf en het kwaad om ons heen kunnen weerstaan.

Een verantwoordelijk leven is een leven dat antwoord geeft. Het Hebreeuwse woord voor verantwoordelijkheid, *achrajoet*, komt van het woord *acher*, wat 'ander' betekent. Onze grote Ander is God zelf, die ons oproept om de vrijheid die Hij ons gegeven heeft, te gebruiken om de wereld meer te laten lijken op de wereld zoals die zou moeten zijn. De grote vraag, de vraag die beantwoord wordt door het leven dat we leiden, is: naar welke stem luisteren we? Geven we gehoor aan de stem van het verlangen, zoals in het geval van Adam en Eva? Luisteren we naar de stem van de woede, zoals in het geval van Kaïn? Of laten we ons leiden door de stem van God die ons oproept om deze wereld rechtvaardiger en barmhartiger te maken?

Jonathan Sacks

Uit: *Lessen in leiderschap – Inzichten uit de Tora.*

Dit is het eerste van 54 essays. Verschijnt november 2026

Bestel 'Lessen in Leiderschap' – nu met intekenkorting

³ Nissan Mindel, *Rabbi Schneur Zalman of Liadi, A Biography* (New York: Kehot Publication Society, 1969).